Маріупольський університет

Co-funded by the European Union

Тема 2. Система міжнародної економічної безпеки: структура, моделі та властивості

Навчальна дисципліна «Дослідження економічної безпеки ЄС»

Кафедра економіки та міжнародних економічних відносин

Erasmus+ Jean Monnet Module «EU Economic Security Studies» · Project № 101175872 (Грантова угода № 101175872)

План лекції та результати навчання

Co-funded by the European Union

1. Системний підхід до міжнародної економічної безпеки
2. Ієрархічна структура та види систем безпеки
3. Зовнішня складова та властивості системи
4. Інститути глобальної архітектури економічної безпеки
5. Моделі національної економічної безпеки
6. Системи безпеки за характером співпраці; безпека людини
7. Трансформація системи: фрагментація, ЄС, Україна

Після вивчення теми ви зможете:

- описувати ієрархічну структуру та властивості системи міжнародної економічної безпеки
- порівнювати національні моделі економічної безпеки
- розрізняти загальну, колективну та кооперативну системи безпеки
- оцінювати вплив геоекономічної фрагментації на ЄС та Україну

Ключові поняття теми

Co-funded by the European Union

Міжнародна економічна безпека
International economic security

Умова міжнародного економічного порядку, що забезпечується спільними зусиллями держав, інтегрованих у світове господарство.

Система економічної безпеки
Economic security system

Ієрархічна поліструктура взаємопов'язаних процесів, ідей та інститутів, що гарантують безпеку.

Колективна безпека
Collective security

Добровільне об'єднання держав на основі консенсусу для спільного забезпечення безпеки.

Кооперативна безпека
Cooperative security

Безпека через діалог, довіру та спільні інституції на демократичних засадах.

Безпека людини
Human security

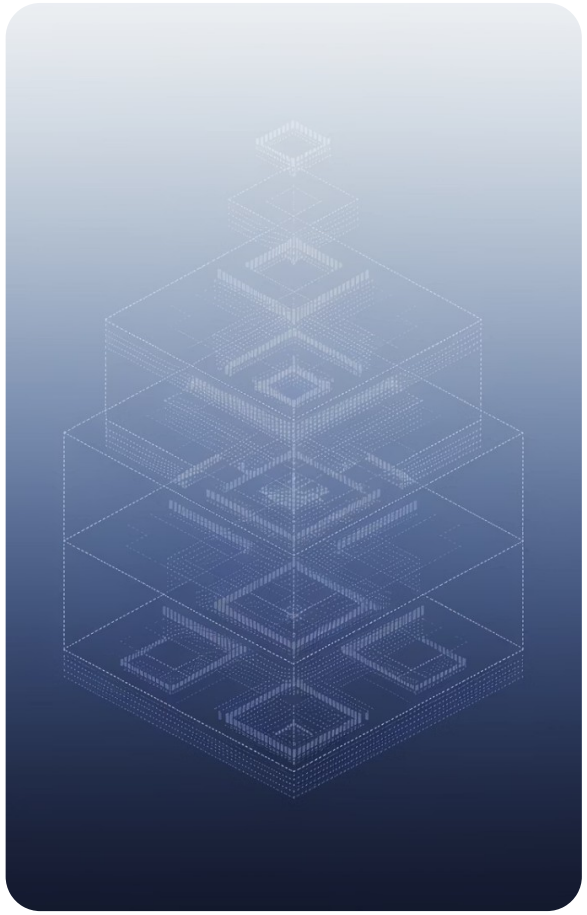
Свобода людини від страху та нужди; базовий рівень системи міжнародної безпеки (ПРООН, 1994).

Геоекономічна фрагментація
Geoeconomic fragmentation

Зумовлений політикою розворот глобальної економічної інтеграції в торгівлі, інвестиціях і технологіях.

Системний підхід до міжнародної економічної безпеки

Co-funded by the European Union



Базові елементи системи безпеки

Процеси
розвиваються в суспільстві та формують зв'язки між групами людей з різними інтересами

Ідеї
виражають потреби цих груп і визначають цілі системи безпеки

Інститути
уповноважені реалізовувати функції гарантування та забезпечення безпеки

Система міжнародної економічної безпеки – ієрархічна поліструктура, зовнішні та внутрішні компоненти якої поєднані взаємозв'язками та розвиваються на горизонтальному й вертикальному рівнях.

Ієрархічна структура економічної безпеки

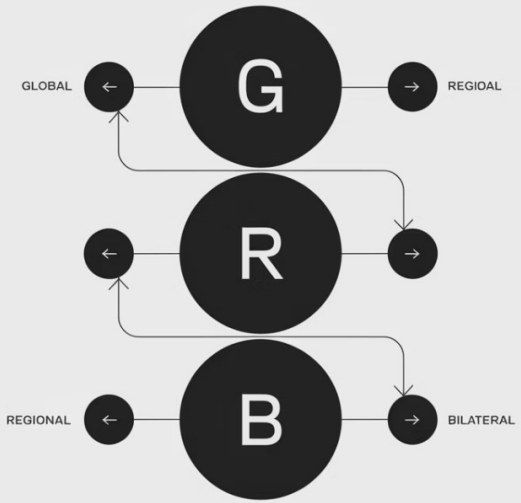
Co-funded by the European Union

Глобальна мегарівень	Охоплює всю світову економічну систему
Міжнародна складова глобальної	Безпека взаємодії держав та інтеграційних об'єднань (напр., ЄС)
Національна макрорівень	Безпека держави та національної економіки
Регіональна мезорівень	Безпека регіонів країни
Локальна мікрорівень	Безпека підприємств і громад
Індивідуальна особа	Безпека особистості – базовий рівень системи

Шість ієрархічних рівнів виділяють з огляду на регіональний устрій світового господарства: загрози на будь-якому рівні передаються вгору і вниз ієрархією.

Види систем міжнародної безпеки

Co-funded by the European Union



1

Глобальна система

Охоплює всі країни світу та спрямована на загальну безпеку людства; історичний прояв – система біполярного світу.

Приклади: ООН, МВФ, Світовий банк, СОТ

2

Регіональні системи

Формуються за географічною ознакою та регулюються відповідними інститутами.

Приклади: ЄС, ОБСЄ, АСЕАН, НАТО

3

Субрегіональні та двосторонні

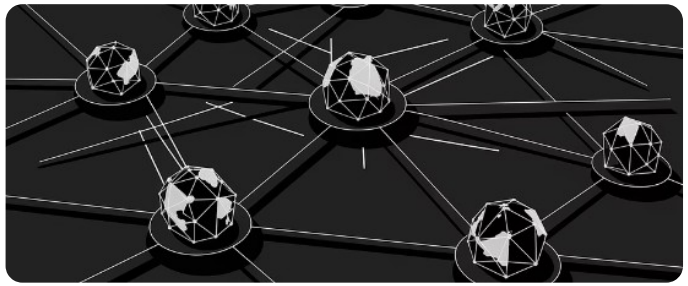
Базові рівні, що розв'язують проблеми військово-політичного та економічного характеру.

Приклади: Вишеградська група; двосторонні безпекові угоди України (2024)

Міжнародна економічна безпека країн: визначення

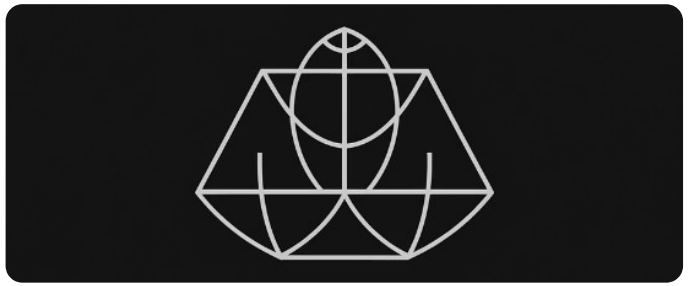
Co-funded by the European Union

Міжнародна економічна безпека – умова забезпечення міжнародного економічного порядку, що реалізується спільними зусиллями інтегрованих у світове господарство держав, спроможних реалізовувати національні інтереси через незалежну внутрішню та узгоджену зовнішню політику в умовах постійного впливу зовнішніх детермінант.



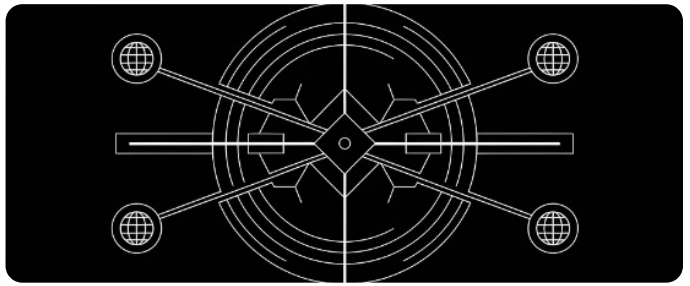
Міжнародний економічний порядок

Забезпечується спільними зусиллями держав, інтегрованих у світове господарство.



Реалізація національних інтересів

Через незалежну внутрішню й узгоджену зовнішню політику.



Вплив зовнішніх детермінант

Постійний вплив зовнішнього середовища та змін внутрішніх складових національної системи.

Зовнішня складова економічної безпеки

Co-funded by the European Union

Зовнішня політика

Визначає роль країни у формуванні міжнародної безпеки та захисті національних інтересів на міжнародній арені.

Зовнішня торгівля

Основний критерій безпеки: визначає економічну взаємозалежність країн у світовому господарстві.

Міжнародні відносини

Формують середовище міжнародної економічної безпеки, в якому зменшується рівень загроз і ризиків.

Інтеграційні процеси

Дають країні як суб'єкту міжнародних економічних відносин можливості для забезпечення власної стабільності.

Інтернаціоналізація та інтеграція актуалізували зовнішню складову: безпека кожної країни залежить від стану міжнародних відносин.

Властивості системи міжнародної економічної безпеки

Co-funded by the European Union

Відкритість

Взаємодіє з іншими системами та зовнішнім середовищем.

Цілеспрямованість

Складові системи поєднані спільною метою функціонування.

Синергія

Ефект системи перевищує суму незалежних дій її складових.

Сталість і нестійкість

Ієрархічна структура стала, але постійно трансформується.

Ієрархічність

Складається з рівнів – від індивідуального до глобального.

Адаптивність

Здатність перебудовуватися у відповідь на нові загрози (пандемія, війна, фрагментація).

Відкритість, цілеспрямованість, синергія, сталість/нестійкість – базові властивості; ієрархічність і адаптивність – доповнення до моделі.

Глобальна архітектура: ключові інститути

Co-funded by the European Union

Інститут	Роль у міжнародній економічній безпеці	Актуальний стан (2025–2026)
ООН	Колективна безпека, санкції Ради Безпеки, Порядок денний до 2030 р.	Рада Безпеки обмежена правом вето постійних членів
МВФ	Глобальна фінансова мережа безпеки, макрофінансова стабільність	Попереджає про ризики фрагментації; фінансує Україну
Світовий банк	Фінансування розвитку та відбудови	Разом з ЄС і ООН оцінює потреби України (RDNA5)
СОТ	Правила торгівлі, врегулювання спорів	Апеляційний орган не працює з 11.12.2019
G7 / G20	Координація економічної політики	G7: санкції проти РФ, кредити ERA для України ($50 млрд)
ОЕСР	Стандарти, аналітика, координація політик	Інвестиційна та технологічна безпека, скринінг ПІІ

Кейс: криза системи врегулювання спорів СОТ

Co-funded by the European Union

11.12.2019

Апеляційний орган СОТ втратив кворум через блокування призначень з боку США

≈ 60

членів СОТ приєдналися до тимчасового механізму апеляційного арбітражу (MPIA), зокрема ЄС

03.2026

14-та Міністерська конференція СОТ (Яунде) – без прориву щодо врегулювання спорів

Чому це важливо для економічної безпеки

- Сторона, що програла спір, може «оскаржити в порожнечу» – рішення не набуває чинності, а правила втрачають силу примусу.
- Держави дедалі частіше діють односторонньо (тарифи, обмеження), що підсилює фрагментацію.
- Для ЄС та України передбачувані багатосторонні правила – ключова умова торговельної безпеки.

Інституціональний підхід до моделей економічної безпеки

Co-funded by the European Union

Ідеї та ідеологія

Впливають на вибір моделі; вирішальний характер цього впливу визначають інститути.

Інституційне середовище

Інститути створюють умови вибору та змінюють систему державного регулювання.

Інституціональні обмеження

Формують «правила гри» – простір взаємодії суб'єктів.

Модель економічної безпеки

Кожна модель – сукупність обмежень, що визначають спосіб функціонування системи.

Висновок: зміст кожної моделі економічної безпеки залежить від конкретних інститутів і змін в інституціональних обмеженнях.

Моделі національної безпеки за соціально-економічною складовою

Co-funded by the European Union

1

Американська модель

США, Велика Британія

Ліберальна основа, розвинений конкурентний механізм; поєднання внутрішньої та зовнішньої складових безпеки.

2

Німецька модель

Німеччина, Австрія

Неоліберальна основа, висока конкурентоспроможність суб'єктів господарювання; орієнтація на регіональну безпеку.

3

Скандинавська модель

Швеція, Данія, Фінляндія, Норвегія

Пріоритет соціальної складової як умови високої якості життя; активні інструменти соціальної підтримки.

4

Європейсько-кейнсіанська модель

Франція, Бельгія

Висока роль державних інститутів у регулюванні; концентрація важелів впливу в державі.

Азійські моделі національної безпеки

Co-funded by the European Union

5 Японська модель

- Пріоритет збереження національного менталітету та інтересів через підтримку внутрішньої (соціальної) складової.
- Висока корпоративна культура та соціальна відповідальність бізнесу.
- Поєднання традиційних цінностей з інноваційним розвитком.

6 Китайська модель

- Активна роль держави в захисті від зовнішніх загроз; жорстка система управління та контролю.
- Централізоване планування та регулювання економічних процесів.
- Курс на економічний суверенітет і самодостатність за вигідної інтеграції у світову економіку.

Транзитивні економіки: модель визначається характером трансформацій – прогресивним розвитком, стійкістю економічних систем і мінімізацією зовнішніх ризиків.

Порівняння моделей економічної безпеки

Co-funded by the European Union

Модель	Роль держави	Пріоритет безпеки	Ключовий інструмент
Американська	Помірна	Конкурентоспроможність, глобальні позиції	Ринок, технологічне лідерство
Німецька	Помірна	Регіональна (європейська) безпека	Соціальне ринкове господарство
Скандинавська	Значна	Соціальна безпека, якість життя	Перерозподіл, соціальні програми
Європейсько-кейнсіанська	Висока	Стабільність, державний контроль	Державне регулювання
Японська	Значна	Внутрішня (соціальна) стабільність	Корпоративна культура, координація
Китайська	Домінантна	Економічний суверенітет	Централізоване планування

Економічна безпека як окремий напрям політики: 2020-ті

Co-funded by the European Union

США

CHIPS and Science Act (2022); з 2025 р. – обмеження вихідних інвестицій у чутливі технології Китаю; активне застосування мит.

Японія

Посада міністра з економічної безпеки (2021); Закон про сприяння економічній безпеці (2022) – ланцюги постачання, критична інфраструктура.

Китай

Закон про експортний контроль (2020); стратегія «подвійної циркуляції»; обмеження експорту критичної сировини.

ЄС

Європейська стратегія економічної безпеки (2023); доктрина «Strengthening EU economic security» (2025); de-risking.

Системи безпеки за характером співпраці між акторами

Co-funded by the European Union

Система	Основні характеристики	Механізми реалізації	Приклади
Загальна	Добровільна відмова від збройного конфлікту, перспективне скорочення озброєнь	Міжнародні договори, конвенції, багатосторонні угоди	Статут ООН
Колективна	Добровільне об'єднання країн на основі консенсусу для спільної безпеки	Міжнародні організації, регіональні угоди, військово-політичні блоки	НАТО (ст. 5); ЄС (ст. 42.7 ДЄС)
Кооперативна	Безпека на загальнодемократичних ліберально-ідеалістичних засадах	Міжнародні інституції, загальновизнані моральні цінності	ОБСЄ, G7

ЄС поєднує ознаки колективної (взаємодопомога, солідарність) і кооперативної (спільні цінності, інституції) систем безпеки.

Безпека людини як базовий рівень міжнародної економічної безпеки

Co-funded by the European Union



Захист від базових загроз

Захист від хвороб, репресій, голоду – задоволення базових потреб людини.



Захист від погіршення умов життя

Захист від раптових погіршень звичного життя вдома, у громаді, на робочому місці.



Компоненти безпеки особистості

Економічна, продовольча, особиста, політична безпека, охорона здоров'я, довкілля, безпека громади.

Сім компонентів безпеки людини (ПРООН, 1994)

Co-funded by the European Union

Економічна
гарантований базовий дохід

Продовольча
фізичний та економічний доступ до їжі

Здоров'я
захист від хвороб і доступ до медицини

Екологічна
захист від деградації довкілля

Особиста
захист від фізичного насильства

Безпека громади
збереження ідентичності та зв'язків

Політична
дотримання базових прав і свобод

Ключова ідея
Свобода від страху та свобода від нужди — безпека вимірюється життям людей, а не лише територією.

Безпека людини сьогодні: нові загрози

Co-funded by the European Union

6 із 7

людей у світі відчувають незахищеність — навіть у найбагатших країнах

1,2 млрд

людей живуть у зонах, уражених конфліктами

3 рівні

відповіді: захист, розширення можливостей і солідарність

Цифрові технології

Нерівність

Насильницькі конфлікти

Виклики системам охорони здоров'я

Джерело: UNDP. New threats to human security in the Anthropocene: Demanding greater solidarity (2022)

Геоекономічна фрагментація — виклик для системи

Co-funded by the European Union

Оцінка МВФ (2023)

0,2–7%

можливі втрати світового ВВП від торговельної фрагментації

8–12%

втрати в окремих країнах у разі технологічного роз'єднання

Канали фрагментації

Торгівля	тарифи, експортні обмеження, «дружній» аутсорсинг
Капітал і ПІІ	скринінг інвестицій, переорієнтація потоків
Технології	роз'єднання у сфері чипів, ШІ, телекомунікацій
Фінанси та платежі	регіоналізація, диверсифікація резервів
Міграція	обмеження мобільності робочої сили

Джерело: IMF Staff Discussion Note SDN/2023/001 «Geoeconomic Fragmentation and the Future of Multilateralism»

Еволюція системи міжнародної економічної безпеки

Co-funded by the European Union

1945–1991

Біполярна система

Бреттон-Вудська система, ГАТТ (1947), протистояння двох економічних блоків

Ключові інститути:

МВФ, Світовий банк, ГАТТ

1991–2008

Глобалізація

Створення СОТ (1995), лібералізація торгівлі та капіталу, розширення ЄС

Ключові інститути:

СОТ, ЄС, G7

2008–2019

Кризи та протекціонізм

Світова фінансова криза, торговельні війни, послаблення СОТ

Ключові інститути:

G20 на рівні лідерів (з 2008 р.)

2020-ті

Фрагментація і de-risking

Пандемія, війна РФ проти України, «озброєння» залежностей, економічна безпека як політика

Ключові інститути:

Стратегії економічної безпеки (ЄС, Японія, США)

ЄС як регіональна система економічної безпеки

Co-funded by the European Union

Наднаціональні інститути

Європейська комісія, Рада ЄС, ЄЦБ ухвалюють рішення, обов'язкові для держав-членів.

Спільна торговельна політика

Виключна компетенція ЄС: тарифи, торговельні угоди, захисні інструменти.

Єдиний ринок і євро

Вільний рух товарів, послуг, капіталу та людей; спільна валюта для більшості членів.

Санкції та протидія примусу

Пакети санкцій проти РФ, Інструмент протидії примусу (2023).

Солідарність

Клаузула солідарності (ст. 222 ДФЄС) і взаємодопомоги (ст. 42.7 ДЄС).

Економічна безпека

Стратегія 2023 р. і доктрина 2025 р. — детально в темах 3–4.

Україна в системі міжнародної економічної безпеки

Co-funded by the European Union

2008	Членство у СОТ
2014–2017	Угода про асоціацію з ЄС; ПВЗВТ (DCFTA) з 2016 р.
2022	Статус кандидата на членство в ЄС
2024	Початок переговорів про вступ; Ukraine Facility – €50 млрд на 2024–2027 рр.
2024–2025	Кредити G7 ERA ($50 млрд) за рахунок доходів від заморожених активів РФ

Що це означає

- Україна інтегрується одночасно в глобальний (СОТ, МВФ) і регіональний (ЄС) рівні системи
- Міжнародна підтримка – чинник макрофінансової стійкості під час війни
- Вступ до ЄС означає перехід до спільної системи економічної безпеки Союзу

Висновки

Co-funded by the European Union

1. Міжнародна економічна безпека – складна ієрархічна система процесів, ідей та інститутів, що аналізується за допомогою системного підходу.
2. Система має шість рівнів – від індивідуального до глобального – і властивості відкритості, цілеспрямованості, синергії, сталості та нестійкості.
3. Національні моделі економічної безпеки визначаються інститутами та типом соціально-економічної системи.
4. Глобальна архітектура слабшає (криза СОТ), а фрагментація може коштувати світу до 7% ВВП.
5. ЄС – найрозвиненіша регіональна система економічної безпеки; для України інтеграція до неї – стратегічний пріоритет.

Питання для самоперевірки та обговорення

Co-funded by the European Union

1. Які базові елементи утворюють систему міжнародної економічної безпеки?
2. Охарактеризуйте шість ієрархічних рівнів економічної безпеки.
3. Чим відрізняються глобальна, регіональні та двосторонні системи безпеки?
4. Поясніть властивості відкритості та синергії на прикладі ЄС.
5. Порівняйте американську та скандинавську моделі економічної безпеки.
6. Чим колективна безпека відрізняється від кооперативної?
7. Як криза СОТ впливає на торговельну безпеку ЄС та України?
8. Які канали геоекономічної фрагментації найнебезпечніші для України?

Рекомендовані джерела

Co-funded by the European Union

Міжнародні документи та аналітика

- UNDP. Human Development Report 1994: New Dimensions of Human Security.
- UNDP. New threats to human security in the Anthropocene: Demanding greater solidarity. 2022.
- Aiyar S., Ilyina A. et al. Geoeconomic Fragmentation and the Future of Multilateralism. IMF SDN/2023/001.
- WTO. Fourteenth Ministerial Conference (MC14), Yaoundé, 26–29 March 2026: briefing notes.
- European Commission, HR/VP. Strengthening EU economic security. JOIN(2025) 977 final.

Нормативні акти та класика

- Статут Організації Об'єднаних Націй (1945).
- Договір про Європейський Союз (ст. 42.7) та Договір про функціонування ЄС (ст. 222).
- Угода про асоціацію між Україною та ЄС (2014).
- Закон України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 № 2469-VIII.
- Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки. — К.: Основи, 2000.

Маріупольський університет

Co-funded by the European Union

Дякую за увагу!

Співфінансовано Європейським Союзом. Висловлені погляди та думки належать лише автору(-ам) і не обов'язково відображають погляди Європейського Союзу чи Європейського виконавчого агентства з питань освіти та культури (EACEA). Ні Європейський Союз, ні EACEA не несуть за них відповідальності.

Co-funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the European Education and Culture Executive Agency (EACEA). Neither the European Union nor EACEA can be held responsible for them.